

تحلیل گفتمان دینی
مبانی نظری

6577

۸۰

۱

۲۰۸

۱۲۰

مجموعه گفتمان‌شناسی لوگوس

زیر نظر

مجید خسروی نیک و سید علی اصغر سلطانی

۱. گفتمان، هویت و مشروعیت: خود و دیگری در بازنمایی‌های برنامه هسته‌ای ایران - مجید خسروی نیک، ترجمه نیلوفر آقا ابراهیمی
۲. گفتمان و مدیریت - گرلینده موتتر، ترجمه روح‌اله عطایی
۳. راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ۱. رویکردها - گروه مترجمان
۴. راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ۲. روش‌های تحلیل - گروه مترجمان
۵. راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ۳. بینارشتگی - گروه مترجمان
۶. راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ۴. طبقات اجتماعی و قدرت - گروه مترجمان
۷. راهنمای گفتمان‌شناسی انتقادی: ۵. حوزه‌ها و رسانه‌ها - گروه مترجمان
۸. تحلیل گفتمانی تاریخ: گفتمان جنگ و تدبیر در تاریخ میانه ایران - فاطمه رستمی
۹. رتوریک سیاسی در ایران: سازوکارهای اقناع در گفتمان مجلس شورای اسلامی. تینا چهارسوقی امین
۱۰. تحلیل انتقادی استعاره: رویکردی شناختی-پیکره‌ای - جانانان چارتریس بلک، ترجمه یکتا پناه‌پور
۱۱. تحلیل گفتمان دینی: مبانی نظری. حسن بشیر

RELIGIOUS DISCOURSE ANALYSIS:
Theoretical Foundations

Hassan Bashir
© Logos Publications 2019

تحلیل گفتمان دینی

مبانی نظری

حسن بشیر

استاد دانشگاه امام صادق (ع)

سرشناسه	بشیر، حسن، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	تحلیل گفتمان دینی: مبانی نظری / حسن بشیر.
مشخصات نشر	قم: نشر لوگوس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	۲۰۰ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۶۲۸۸-۰۳-۳
یادداشت	فیفا
یادداشت	کتابنامه
موضوع	گفتمان دینی / * Religious discourse
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۷ ت ۵۳ ب / BP۲۲۷
رده‌بندی دیویی	۲۹۷/۴۷
شماره کتاب‌شناسی ملی	۵۴۵۰۸۲۳

تحلیل گفتمان دینی: مبانی نظری

حسن بشیر

ویراستار مهدی وجدانی
طراح جلد حسین راست‌منش
نوبت چاپ ۱۳۹۷ اول
شمارگان ۵۰۰
قیمت ۳۴۰۰۰ تومان
شابک ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۸۸-۰۳-۳

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً یا جزئاً، به هر شکل اعم از چاپ، فتوکپی، اسکن، صوت، تصویر یا انتشار الکترونیک بدون اجازه مکتوب از نشر لوگوس ممنوع است.

ایمیل: info@irlogos.com

تماس با مرکز پخش: ۰۹۰۲۱۵۴۰۰۴۲

فروشگاه برخط لوگوس: www.irlogos.com

تقدیم به

(قدس سره الشریف)

روح پر فتوح حضرت آیت الله مهدوی کنی

فقیه عالی قدر، سیاستمدار متعهد

و رئیس فقید دانشگاه امام صادق^(ع)

WWW.KETAB.IR

فهرست

۱.....	مقدمه مؤلف.....
۷.....	فصل اول: مبانی نظری روش عملیاتی تحلیل گفتمان (پدام).....
۷.....	مقدمه.....
۸.....	نظریه گفتمان.....
۱۱.....	پنج اصل تحلیل گفتمان.....
۱۳.....	پیش فرض ها و انگارش های تحلیل گفتمان.....
۱۴.....	روش پدام و فرایندسازی معنا.....
۱۴.....	رابطه معناشناسی و تحلیل گفتمان.....
۱۷.....	معناشناسی در روش پدام.....
۱۷.....	فرانقش های زبانی.....
۱۹.....	مفروضات روش پدام.....
۲۰.....	قدرت و هویت.....
۲۲.....	اصول روش پدام.....
۲۳.....	مراحل فرایندسازی معنایی.....
۲۳.....	الف. مراحل کلی اجرای روش پدام.....
۲۴.....	ب. مراحل فرایندسازی معنایی.....
۲۴.....	سطوح فرایندسازی معنایی در روش پدام.....
۲۵.....	تحلیل گفتمانی - شبکه ای معنایی قرآن کریم.....
۲۶.....	شاهدی از تفسیر المیزان علامه طباطبائی.....
۲۶.....	تفسیر متفاوت از آیه خزائن.....
۲۶.....	تطبیق آیه خزائن بر معنای روح.....
۲۷.....	دیدگاه تفسیری علامه طباطبائی.....
۲۷.....	نتیجه تحلیلی.....
۲۸.....	جمع بندی.....
۳۱.....	فصل دوم: نقل به معنا؛ تحولی در فهم فرایندی معنا.....
۳۱.....	مقدمه.....
۳۳.....	نقل به معنا؛ چیستی و چگونه.....
۳۶.....	ادوار نظریات در نقل به معنا.....
۳۹.....	تفاوت قرآن کریم با حدیث در نقل به معنا.....

۴۰	الگوسازی نقل به معنا در تحلیل گفتمان
۴۱	نقش ترجمه در نقل به معنا
۴۱	تاریخ مختصر ترجمه قرآن
۴۳	فتوای صاحب المنار در ممنوعیت ترجمه قرآن
۴۶	امکان ترجمه پذیری
۴۸	ترجمه درون زبانی
۵۰	جمع بندی
۵۱	فصل سوم: معنا در تحلیل گفتمان
۵۱	مقدمه
۵۳	معنای «معنا» و معناشناسی
۶۰	وجه و تقسیمات معنا
۶۳	معنا و زبان
۶۴	رویکردها و نظریه های معنا
۶۹	جمع بندی
۷۳	فصل چهارم: قدرت، هژمونی و هویت در گفتمان
۷۳	مقدمه
۷۵	رویکردها به قدرت
۷۶	تبارشناسی قدرت
۸۰	فوکو و مفهوم قدرت
۸۳	قدرت دال گفتمانی
۸۴	تفاوت نگاه به قدرت از دیدگاه غربی و اسلامی
۸۷	هژمونی و گفتمان
۹۱	هویت در گفتمان
۹۴	چهار لایه هویت
۹۵	درهم تنیدگی لایه ها
۹۶	تقسیم بندی سه گانه بر ساخت هویت از دیدگاه کاستلز
۹۷	جمع بندی
۹۹	فصل پنجم: چستی حقیقت در گفتمان
۹۹	مقدمه
۱۰۰	نسبی گرایی

نسبیت زبانی	۱۰۲
فرضیه نسبیت زبانی	۱۰۲
رابطه نسبیت زبانی و حقیقت / واقعیت	۱۰۳
انواع نسبی گرایی	۱۰۴
حق از دیدگاه اسلام و قرآن کریم	۱۰۸
۱. ثابت بودن حق و ثابت نبودن باطل	۱۱۰
۲. امتزاج حق و باطل در دنیا	۱۱۱
۳. اصیل بودن حق و ظاهری بودن باطل	۱۱۱
۴. بقای حق و زوال باطل	۱۱۲
۵. معیار حق و باطل	۱۱۲
تصویر تجدد از ماهیت حقیقت	۱۱۲
فوکو و مسئله حقیقت	۱۱۷
زبان و حقیقت گفتمانی	۱۲۱
چیستی واقعیت	۱۲۲
بازنمایی و واقعیت رسانه‌ای	۱۲۷
گفتمان و ساخت رسانه‌ای واقعیت	۱۳۰
سیال بودن شناخت حقیقت	۱۳۲
جمع‌بندی	۱۳۲
فصل ششم: فضای گفتمانی در تحلیل گفتمان	۱۳۷
مقدمه	۱۳۷
نقش فضای مکانی در تحلیل گفتمان	۱۳۹
طراحی روش فضای گفتمانی برای تحلیل متون دینی	۱۴۱
اول: فضای نظری - ساختاری	۱۴۲
دوم: فضای معنایی - ارزشی	۱۴۲
سوم: فضای ارتباطی - هویتی	۱۴۳
چهارم: فضای گفتمانی	۱۴۴
پنجم: فضای فراگفتمانی	۱۴۵
بازسازی روش پدام برای تحلیل متون دینی	۱۴۶
روش اجرایی پدام برای تحلیل متون دینی	۱۴۶
تبیین ستون‌های تحلیلی روش پدام برای متون دینی	۱۴۷

ستون اول: «فضای نظری-ساختاری» (تحلیل نظری-ساختاری زبان متن)	۱۴۷
ستون دوم: «فضای معنایی-ارزشی» (تحلیل معنایی-ارزشی متن)	۱۴۸
ستون سوم: «فضای ارتباطی-هویتی» (تحلیل بینامتنی متن)	۱۴۹
ستون چهارم: «فضای گفتمانی» (تحلیل گفتمان‌گونی درون و بیرون متن)	۱۵۰
جمع‌بندی	۱۵۲

فصل هفتم: نمونه عملیاتی روش پدام برای تحلیل گفتمان دینی..... ۱۵۳

گفتمان ولایتعهدی امام رضا (ع) میان دو رویکرد «زیست-قدرت» و «زیست-سیاست»	۱۵۳
مقدمه	۱۵۳
گفتمان امامان معصوم (علیهم‌السلام) در دوره‌های مختلف سیاسی-اجتماعی	۱۵۵
۱. نظریه حکومتی اسلام	۱۵۶
۲. پذیرش ولایتعهدی رضوی، زمینه‌سازی برای انتقال حاکمیت	۱۵۷
۳. کشف گفتمان امامان معصوم (ع)	۱۵۸
چارچوب روشی، تحلیل گفتمان	۱۵۸
۱. روش عملیاتی تحلیل گفتمان «پدام»	۱۵۹
۲-روش «پدام» برای تحلیل متون دینی	۱۶۰
چارچوب نظری، نظریه زیست-قدرت و زیست-سیاست	۱۶۳
۱. ولایتعهدی امام رضا (ع) و موقعیت‌شناسی سلطه و تدبیر	۱۶۵
۱.۱. بافت موقعیتی-اجتماعی اول: ظهور عباسیان و رویکرد نجات‌بخشی و عرب‌گریزی	۱۶۶
۲.۱. بافت موقعیتی-اجتماعی دوم: خطرناک‌سازی علویان برای استمرار حاکمیت عباسیان	۱۶۷
۳.۱. بافت موقعیتی-اجتماعی سوم: تقابل همه‌جانبه با علویان	۱۶۷
۴.۱. بافت موقعیتی-اجتماعی چهارم: استبدادمحوری و گسترش دیکتاتوری	۱۶۷
۲. تقابل رویکردهای «زیست-قدرت» با «زیست-سیاست» در تصمیمات مأمون و اقدامات امام رضا (ع)	۱۶۹
تحلیل گفتمانی تحمیل ولایتعهدی	۱۷۳
جمع‌بندی	۱۸۳

منابع..... ۱۸۵

نمایه..... ۱۹۷

مقدمه مؤلف

از جمله معضلات فکری ایجاد شده به دست ایرانی‌ها درباره تحلیل گفتمان، می‌توان به این موارد اشاره کرد: ترجمه‌های گوناگون، تفسیرهای متنوع، برداشت‌های درست و نادرست، برخی تألیف‌هایی که همان ترجمه‌های دیگران با چاشنی توضیحات غیرضروری است، و بدتر از همه اجرای روش‌های تحلیلی به شکل‌های گوناگون که واقعا بخشی از آنها نه منطبق بر آن روش‌ها و نه تحلیل گفتمان است، بلکه نوعی تحلیل ضمنی است.

مشکل دیگری که برای ما اهمیت بیشتری از معضل مطرح شده فوق دارد، نداشتن جرئت عبور از روش‌های تحلیل گفتمانی غربی در جامعه علمی ماست. این مسئله به این معنا نیست که از این روش‌ها استفاده نشود، یا آنها را بی اعتبار و بی ارزش بدانیم، هرگز این چنین نیست، اما نگاه بومی به علم و به عبارت دیگر، بومی سازی این روش، حداقل کاری است که می‌شود در این زمینه انجام داد.

گفتمان‌های ما، به عنوان یک جامعه اسلامی، قطعاً با گفتمان‌های جهان غرب تفاوت اساسی دارند. منشأ و چگونگی خلق این گفتمان‌ها، قرائت آنها، فرهنگ حاکم بر آنها، شیوه تعامل با آنها و غیره، با آنچه که در جهان غرب وجود دارد، دارای تمایز جدی است. بدیهی است با چنین تمایزی، اصل نگاه به گفتمان باید متفاوت باشد. به عبارت دیگر، مفروضات و اصول حاکم بر گفتمان و تحلیل گفتمان به روش غربی، می‌تواند برای گفتمان‌های ما تفاوت داشته باشند، یا حداقل مطابقت کامل با آنها نداشته باشند. این نکته، یک گام اساسی برای نگاه تحول آمیز در این زمینه به شمار می‌آید.

مشکل دیگری که می‌تواند به مثابه بن‌بست تلقی شود، این است که طرح روش تحلیل گفتمان برای متون دینی تقریباً امری غیرقابل قبول بوده است، و گاهی برخی از مجامع علمی دینی، آن را انحراف و موضوعی ضددینی دانسته‌اند.

مشکل پیشین که مبتنی بر شناخت نادرستی از گفتمان و روش تحلیل گفتمان است، فرصت‌های زیادی را از دست‌اندرکاران علوم دینی گرفته است. قطعاً با بهره‌گیری از دیدگاه‌های نظری و روش‌های مطرح در این زمینه، اندیشمندان اسلامی به‌خوبی می‌توانستند با تغییراتی، از این دیدگاه‌ها و روش‌ها در تحلیل متون دینی استفاده کنند و تحولی اساسی در این زمینه ایجاد نمایند.

البته، از این نکته نباید غافل شد که برخی از اندیشمندان چه در ایران و چه در سایر نقاط جهان با تأویل‌های ناخواسته و قرائت‌های غیرمعمول، تقلیل‌گرایی متن دینی به سطح سایر متون، توسعه هرمنوتیک فهم بر پایه‌های نظری غربی که با زیربناهای فلسفی و حکمی ما تفاوت دارند، موجب دور شدن علمای اسلامی و به‌طور کلی حوزه‌های علمیه ما از بحث گفتمان و تحلیل گفتمان شده‌اند.

مباحث مربوط به هرمنوتیک به دلیل اینکه مستقیماً درگیر متن مقدس هستند، مورد توجه قرار گرفته‌اند و نقدهای مختلفی درباره آنها وجود دارد. این شیوه علمی، به دلیل اینکه به هر حال نوعی از فهم و تحلیلی از متن را بیان می‌کند، بر سایر تحلیل‌های کیفی متن سایه انداخت و آن را نیز به مثابه یک «امر نادرست»، یا حداقل «رویکرد انحرافی» در فهم دین معرفی نمود؛ درحالی که بحث گفتمان و تحلیل گفتمان می‌توانست راهی متفاوت از مباحث هرمنوتیک برای خود ترسیم کند و خود را از این درگیری‌ها و مشکلات، رها سازد.

مسئله دیگری که می‌تواند در این زمینه به‌اندازه کافی تأثیرگذار باشد، عدم اعتقاد کلی جامعه علمی ما برای عبور از برخی دیدگاه‌ها و نظریات غربی و تولید نظریات مبتنی بر فرهنگ و جامعه ما است. متأسفانه این مسئله باعث شده است که دو طیف متعارض با یکدیگر، درباره امکان علم بومی یا در وجه دیگر آن علوم انسانی-اسلامی به وجود آید؛ برخی به شدت معتقد باشند که درحقیقت، هم‌اکنون نیز این علوم انسانی-اسلامی وجود دارند و از نظریات نسبتاً کافی برخوردار هستند، یا می‌توانیم به این علوم دست یابیم. برخی دیگر نیز با جدیت با این دیدگاه مخالفت می‌کنند، و علم را محصولی انسانی دانسته که نمی‌تواند برحسب غربی یا شرقی داشته باشد و این‌گونه تقسیم‌بندی‌ها به ضرر توسعه جامعه است.

به نظر می‌رسد که هر دو رویکرد، نگاهی اغراق‌آمیز به این مسئله دارند. نه آنان که مدعی امکان تحقق علوم انسانی - اسلامی هستند از نظریات مطرح در این زمینه برخوردار هستند، و نه آنان که مدعی جهانی بودن علم هستند، می‌توانند از تفاوت و تمایز نگاه به مقولات علمی که به هر حال به دیدگاه‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی و بالاخره هویت و قدرت وابستگی دارند، چشم‌پوشی کنند.

به نظر نگارنده، امکان تحقق علوم انسانی - اسلامی وجود دارد، اما تحقق آن، به چند مسئله اساسی بستگی دارد:

۱. تحقق علوم انسانی - اسلامی به معنای نفی دیدگاه‌های دیگران نیست، بلکه بهره‌برداری از آن نظریات و دیدگاه‌ها در حد لازم که تناسب کافی با دیدگاه‌های فلسفی و دینی و فرهنگی - اجتماعی ما داشته باشند، یک ضرورت به شمار می‌آید.

۲. یکی از شاخه‌های مهم علوم انسانی، علوم اجتماعی هستند که درباره رفتارها و هنجارها و نگرش‌های انسان بحث می‌کنند که این موارد می‌توانند از نوعی تجربه‌گرایی مستقیم برخوردار باشند. بدون این تجربه مستقیم، امکان فهم این نگرش‌ها و رفتارها وجود ندارد؛ بنابراین، بسیاری از مباحث مربوط به پوزیتیویسم فلسفی نمی‌توانند در این رابطه، مصداق کامل داشته باشند.

۳. اگر وضعیت شناخت عام از جهان را در سه مفهوم «حوزه مطالعه: Field of Study»، «دیسپلین یا نظم روشمند: Discipline» یا «علم: Science»، متمایز از همدیگر بدانیم که هر یک بر حوزه معرفتی خاصی دلالت دارند، می‌توان گفت که علوم انسانی - اسلامی را باید یک «حوزه مطالعه» دانست، نه علم به معنای جدید و متداول. یکی از ویژگی‌های حوزه مطالعه، این است که اولاً هنوز بسیاری از زوایای معرفتی آن به شکل روشن، مشخص نشده است و از روایی استنباط کافی برخوردار نیست، و ثانیاً از نظر روشی هنوز به ثبات روشی و پایایی روشمند، نرسیده است.

به نظر می‌رسد که در اینجا باید از «مطالعات و تحقیقات انسانی - اسلامی» به جای «علوم انسانی - اسلامی» نام برد. این نوع نگاه، نخست، ما را از چالش بی‌فایده و ساختارشکن غیرضروری با علوم انسانی و اجتماعی جدید، دور خواهد کرد و فرصت مطالعه عمیق‌تر را به همه خواهد داد، و دوم، از سقوط در نوعی از قطعیت علمی که هنوز قلمرو آن به شکل کافی روشن نیست، جلوگیری می‌کند، و سوم، زمینه برای همگرایی بیشتر اندیشمندان و حتی موضوع‌های مطرح شده را آماده خواهد ساخت.

۴. به نظر می‌رسد که باید در زمینه طرح دیدگاه علوم انسانی-اسلامی از زیاده‌خواهی و زیاده‌طلبی و آرمان‌گرایی بی‌منطق و غیراستدلالی پرهیز نمود. این مسئله برای هر دو طیف مربوط به این حوزه از مطالعات انسان و جامعه، مورد تأکید است. پذیرش راه‌های مختلف شناخت برای جامعه‌شناسان امروزی، یک ضرورت است که ناشی از فرهنگ درونی جامعه است.

اگر جامعه‌شناسی باید نگاهی به درون جامعه داشته باشد و با اصول متعارف مختلف موجود، ساختار خود را به شکل مناسب طراحی کند، چرا باید از موضوع دین به عنوان یک اصل مسلم برای تحقق شناخت واقعی، چشم پوشاند؟ اگر غرب، مسئله دین را از حوزه مطالعات اجتماعی خود به عنوان یک امر تأثیرگذار و جهت‌دهنده حذف کرده است، (نه اینکه آن را مورد مطالعه قرار نمی‌دهد)، به دلیل این است که مسیحیت نمی‌توانست این نگاه جامع و شناخت واقعی را ایجاد نماید. مارکسیسم نیز با تحمیل رویکرد و نگاه ایدئولوژی محور خود به همه ادیان و از جمله اسلام دچار اشتباهی تاریخی شد و هنوز در گرداب این پارادوکس ایدئولوژی بنیان، دست و پا می‌زند. اندیشمندی نظیر آلتوسر که برخلاف مارکس، انسان را موجودی ایدئولوژیک می‌دانست، واقعیت دیگری از انسان ترسیم کرد.

به نظر می‌رسد که در این زمینه، همه درمورد دستاوردهای دیگران و خود، نیازمند بازنگری جدی هستند و باید به شکل انتقادی و با نگاه به هویت اجتماعی، فرهنگی و دینی جامعه، ساختار جدیدی از علوم انسانی و اجتماعی را به وجود آورند که با ساختارهای موجود، سازگاری بیشتری داشته باشد. این سازگاری به معنای سرخم کردن و پذیرفتن همه آنچه که در این زمینه وجود دارد، نیست، بلکه این مطالعه و پژوهش و نگاه جدید، باید با رویکرد درون فرهنگی و درون اجتماعی صورت گیرد و از رویکردها و نظریات جوامع دیگر، حتی اگر به شکل علم مسلم درآمده‌اند، به صورت امری نهایی و غیرقابل تجدید نظر استفاده نکنند. نقد درون فرهنگی و درون اجتماعی، نیازمند پذیرش واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی درون جامعه است. جامعه‌شناسی ما نمی‌تواند در فضای تخیلی شکل بگیرد و از این واقعیت‌ها چشم‌پوشی کند.

نگارنده تلاش جدی کرده است که نوعی از دیدگاه نظری و روشی متفاوت با آنچه که در ادبیات غربی وجود دارد، را پیشنهاد نماید. این رویکرد اصلاً به معنای این نیست که همه آنچه که در این زمینه وجود دارد، قابل قبول نیست. به هیچ وجه چنین نیست، اتفاقاً

در همین زمینه گفتمان و تحلیل گفتمان که بحث آن در این کتاب آمده است، از دیدگاه‌ها و نظریات غربی استفاده شده است. آنچه که در این خصوص اتفاق افتاده، تغییر در شیوه روش‌شناسی و پیشنهاد روش جدید در زمینه‌های تحلیل است.

کتاب در هفت فصل تدوین شده، که عناوین فصول آن به شرح ذیل است:

فصل اول: مبانی نظری روش عملیاتی تحلیل گفتمان (پدام)

فصل دوم: نقل به معنا؛ تحولی در فهم فرایندی معنا

فصل سوم: معنا در تحلیل گفتمان

فصل چهارم: قدرت، هژمونی و هویت در گفتمان

فصل پنجم: چستی حقیقت در گفتمان

فصل ششم: فضای گفتمانی در تحلیل گفتمان

فصل هفتم: نمونه عملیاتی روش پدام برای تحلیل گفتمان دینی: گفتمان ولایت‌عهدی

امام رضا (ع) میان دو رویکرد «زیست-قدرت» و «زیست-سیاست»

برخلاف روش‌های کیفی که معمولاً کمتر به نام ارائه‌دهندگان آن بوده و یک عنوان کلی برای خود قائل هستند، همه روش‌های تحلیل گفتمان به نام اندیشمندان آن، معرفی شده‌اند. از این رو، نگارنده با شناخت روحیات اجتماعی و علمی و فضای غیرروشن در این زمینه، از طرح نام خود، خودداری کرده و این روش را "پدام" می‌نامم که حروف اول ترجمه انگلیسی «روش عملیاتی تحلیل گفتمان» (Practical Discourse Analysis) (PDAM) (Method) است.

در این زمینه تلاش شده است که تحلیل گفتمان برای متون دینی ارائه شود، بدیهی است که این روش برای این رویکرد می‌تواند در طی زمان تکمیل شود. بحث در مورد مباحث دینی نیازمند اجتهاد مداوم است که بتواند همراه با زمان، تأمین‌کننده برداشت‌های صحیح و متناسب با هر مقطع زمانی باشد.

امیدوارم که این روش که حاصل حدود ۲۰ سال مطالعه و همراه با ارائه مقالات علمی-پژوهشی متعدد و پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی گوناگون که از این روش استفاده کرده‌اند و در سطح کشور در حال توسعه می‌باشند، بتواند به مثابه روش بومی و درون گفتمانی جامعه ما تلقی شده و از آن بهره‌برداری شود. بدیهی است که این مسئله به این معنا نیست که این روش از نقد منصفانه و عالمانه باید به دور باشد. اتفاقاً بیشتر روش‌ها، با

تضارب آرا و تکمیل آنها غنی تر شده اند و انتظار نگارنده همین است که اندیشمندان این حوزه در این رابطه، راهنمایی های لازم را معمول دارند.

در پایان این مقدمه جا دارد از استاد فرهیخته و اندیشمند، دکتر علی اصغر سلطانی، که استاد برجسته زبان شناسی و تحلیل گفتمان و همچنین مدیرعامل انتشارات لوگوس هستند، به خاطر حمایت ها و همکاری های صمیمانه ایشان در انتشار این کتاب، تقدیر و تشکر کنم.

دکتر حسن بشیر

استاد جامعه شناسی ارتباطات بین الملل

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)